

فصل دوم: مراحل رشد و تکامل درک دینی

مبحث‌های این فصل ۰ عدد قرمز: تعداد سؤال آزمون از همان مبحث

۳۷ تست در پایان فصل، ص ۵۰

سابقه در ۱ آزمون: بدون سؤال

۴۶	۲. نظریه هارمز	۴۴	اهمیت مطالعه رشد و تکامل درک دینی
۴۷	۳. نظریه گلدمن	۴۴	۱. نظریه پیازه

۲. اهمیت مطالعه رشد و تکامل درک دینی

یکی از مباحثی که باید مورد توجه دقیق دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت دینی قرار گیرد، رشد تفکر دینی است. شناخت ویژگی‌های تفکر دینی دانش‌آموزان، راه را برای گزینش روش‌های مناسب آموزش دینی هموار می‌کند. اگرچه مفاهیم اسلامی و ویژگی‌های جامعه ما متفاوت است، اما نتایج تحقیقات محققان خارجی می‌تواند کاربرد داشته باشد. دلیل کاربرد این تحقیقات، اشتراک ویژگی‌های فطری و روانی بین تمامی کودکان و اشتراک مفاهیم کلی دینی در ادیان الهی است. دقت در بررسی‌های علمی خارجی، به انتخاب روش‌های تحقیقی مناسب‌تر و رفع نواقص تحقیقات پیشین در جامعه ما کمک می‌کند.

۱. نظریه پیازه

۱۰ تست آخر فصل

پیاژه در ۱۹۲۹ پژوهشی درباره «چگونگی تفکر کودکان درباره دنیای طبیعت» انجام داد و در ۱۹۳۰ در پژوهشی دیگر به کارکرد «جاندارپنداری» در رشد دینی کودکان پرداخت.

◆ تعریف کلیدی

ساخته‌پنداری

پیاژه در پژوهش نخست، نقش «ساخته‌پنداری» را در زندگی کودکان آزمود و آن را «تلقی کودک از اشیا به عنوان محصول خلقت بشری» تعبیر کرد.

منظور پیاژه از «بشر» در مفهوم ساخته‌پنداری، هم خدا به عنوان یک بشر قدرتمند است و هم قدرت بشری که کودک به آن کیفیت‌های روحانی نسبت می‌دهد.

پیاژه بر پایه تبیین کودک از اصل خورشید، ماه، ابرها، آسمان، بادها و رودها، سه دوره رشد را مشخص کرد:

به خاطر بسپارید

سه دوره ساخته‌پنداری پیاژه

ناساخته‌پنداری (پس از ده سالگی)

فنی (هفت تا ده سال)

اساطیری (چهار تا هفت سال)

۱. ساخته‌پنداری اساطیری (چهار تا هفت سال)

۲. ساخته‌پنداری فنی (هفت تا ده سال)

۳. ناساخته‌پنداری (پس از ده سالگی)

در دوره ساخته‌پنداری اساطیری، کودک اصل وجود اشیاء طبیعی را به بشر یا منبعی روحانی نسبت می‌دهد (مثال: خدا آتشی را در آسمان روشن کرده و خورشید به وجود آمده است).

پیاژه معتقد است توضیح پدیدارهای طبیعی پیش از هفت-هشت سالگی امکان ندارد و دلایل کودکان در این سن بیشتر جنبه افسانه‌ای دارد؛ در این مرحله کودک هنوز تصور اساسی از علیت ندارد.

پس از دوره اول، یک دوره واسطه وجود دارد که در آن توضیح طبیعی با راه حل ساخته‌پنداری ترکیب می‌شود (مثال: خورشید و ماه از به هم آمیختن ابرها به وجود آمده‌اند که خود ابرها از خدا یا دود خانه‌ها هستند).

در دوره ناساخته‌پنداری، کودکان به توضیحات منطقی طبیعی-علمی روی می‌آورند و معتقدند این پدیده‌ها نشأت گرفته از خود طبیعت هستند.

پیاژه، آموزش دینی را به عنوان یک محرک می‌شناسد که علاقه‌مندی کودک را به راه حل‌های ساخته‌پنداری برمی‌انگیزد.

او ساخته‌پنداری را دوره‌ای طبیعی در نگرش کودک به دنیا می‌داند و معتقد است آموزش‌های مذهبی چهار تا هفت سالگی اغلب با تفکر طبیعی کودک بیگانه است.

پیاژه معتقد است دین واقعی کودک در سال‌های نخست زندگی، با دین او در سنین بالاتر کاملاً متفاوت است.

به نظر پیاژه، کودک ریشه وجود اشیا را در خدا یا بشر می‌جوید، چون هر دو را پر قدرت و بسیار دانا می‌بیند؛ اما با مشاهده خطاپذیری والدین و رشد تفکر عملیاتی، دلایل ساخته‌پنداری ضرورت خود را از دست می‌دهند و ترک می‌شوند. با آغاز تفکر عملیاتی صوری، سبب و اثر فیزیکی مورد توجه قرار می‌گیرد.

نقد و تکمیل گلدمن بر نظریه پیاژه

نقد گلدمن بر پیاژه: گلدمن وجود دوره ساخته‌پنداری اساطیری را تأیید می‌کند اما وجود دوره ساخته‌پنداری فنی را قابل اثبات نمی‌داند.

! دام تستی | نقد گلدمن بر پیاژه

طراح تست دوره‌ای را که گلدمن قابل اثبات نمی‌داند با دوره ساخته‌پنداری اساطیری جابه‌جا می‌کند. **مواظب باشید:** گلدمن وجود دوره ساخته‌پنداری اساطیری را تأیید می‌کند، اما وجود دوره ساخته‌پنداری فنی را قابل اثبات نمی‌داند.

نقد گلدمن: در سنین ۷ تا ۱۰ سال، دانش‌آموزان حتی بیش از خردسالان دارای ساخته‌پنداری اساطیری هستند، هرچند این ویژگی تصفیه‌شده و به نوعی ساخته‌پنداری الهی تبدیل می‌شود.

نقد گلدمن: در نظر کودک، تفسیر الهی (مافوق طبیعی) و تفسیر علمی در کنار یکدیگر متناقض نیستند؛ پس آموزش دینی باید این دو را کنار هم بنشانند تا وقتی نظریات علمی برتری می‌یابند، آرای الهی در ذهن کودک باطل نشود.

تکمیل نظریه پیاژه توسط گلدمن: پیاژه درباره دوره سوم (ناساخته‌پنداری) تصریحی ندارد، اما گلدمن حدس می‌زند کودک در این دوره به مرتبه‌ای بالاتر و تصفیه‌شده از ساخته‌پنداری بازمی‌گردد که در آن خدا نخستین علت است و چون قانونی الهی و ذاتی، مطابق قوانین طبیعی در درون هستی عمل می‌کند.

★ نکات مهم این مبحث

- ✓ پیاژه ساخته‌پنداری را «تلقی کودک از اشیا به عنوان محصول خلقت بشری» تعریف می‌کند.
- ✓ سه دوره پیاژه: ساخته‌پنداری اساطیری (۴ تا ۷)، ساخته‌پنداری فنی (۷ تا ۱۰) و ناساخته‌پنداری (پس از ۱۰ سالگی).
- ✓ پیاژه آموزش دینی را محرکی می‌داند که علاقه کودک را به راه‌حل‌های ساخته‌پنداری برمی‌انگیزد.
- ✓ گلدمن دوره ساخته‌پنداری اساطیری را تأیید می‌کند، اما وجود دوره ساخته‌پنداری فنی را قابل اثبات نمی‌داند.
- ✓ از نظر گلدمن، در ذهن کودک تفسیر الهی و تفسیر علمی با هم متناقض نیستند.

هارمز، که پیش از گلدمن دوره‌های رشد دینی را به روشنی مشخص کرد، معتقد بود محتوای عقلانی دین در تجربه دینی نقش کمی دارد؛ از این رو برای بررسی دین از دیدگاه کودکان، از روش‌های غیر کلامی مانند نقاشی کردن تصورشان از خدا یا برترین موجود استفاده کرد.

او از کودکان سه ساله تا نوجوانان تازه‌بالغ خواست تصور خود از خدا را نقاشی کنند و نظرشان را پشت نقاشی بنویسند (خردسالان آن را برای معلم بازگو می‌کردند). از گروه‌های سنی سه تا شش سال و هفت تا دوازده سال هر کدام ۸۰۰ نقاشی و از گروه دوازده سال به بالا ۴۰۰۰ نقاشی بررسی شد.

هارمز پس از تحلیل نقاشی‌ها، سه دوره را در رشد دینی کودکان مشخص نمود:

به خاطر بسپارید سه دوره رشد دینی هارمز

فردی (دوازده سال به بعد)

واقعی (هفت تا دوازده سال)

داستان‌های پریان (سه تا شش سال)

• دوره اول: دوره دینی داستان‌های پریان (سه تا شش سال)

• دوره دوم: دوره واقعی (هفت تا دوازده سال)

• دوره سوم: دوره فردی (دوازده سال به بعد)

ویژگی دوره داستان‌های پریان: کودکان این دوره بیش از دوره‌های دیگر به هم شبیه‌اند. خدا را پادشاه و پدر همه کودکان تصور می‌کنند که در خانه‌ای روی ابرها زندگی می‌کند؛ خدا در دسته موجودات افسانه‌ای غول‌پیکر قرار می‌گیرد، با این تفاوت که عظیم‌تر است و کودکان بیشتر از او می‌ترسند.

ویژگی دوره واقعی: تصاویر ثبات احساسی بیشتری دارند، کودک واقع‌نگری بیشتری نشان می‌دهد و سمبل‌ها پدیدار می‌شوند. خدا نه در هیأتی پوشیده و سری، بلکه در هیأت یک انسان در زندگی واقعی تصویر می‌شود و کودک تصورات ابتدایی را رد می‌کند و با پدیده‌های طبیعی توضیح می‌دهد.

ویژگی دوره فردی: تفاسیر کودکان دگرگونی وسیعی پیدا می‌کند و به خالقیت خدا و در عین حال پنهان بودن او توجه دارند؛ از دین و مذهب عناصری را برمی‌گزینند که نیازها و انگیزه‌های شخصی آن‌ها را ارضا کند.

پیشنهاد تربیتی هارمز: آموزش دینی خردسالان باید با کوشش معقول برای درک مفهوم خدا همراه باشد و استفاده از نظریات عقلانی و آموزشی باید به تأخیر افتد.

هارمز معتقد است رشد دینی کودک سرعتی بسیار کندتر از رشد او در زمینه‌های تجربی‌اش دارد.

★ نکات مهم این مبحث

- ✓ هارمز برای بررسی دین کودکان از روش غیرکلامی نقاشی تصور خدا استفاده کرد.
- ✓ سه دوره هارمز: داستان‌های پریان (۳ تا ۶)، واقعی (۷ تا ۱۲) و فردی (۱۲ سال به بعد).
- ✓ در دوره داستان‌های پریان، خدا پادشاه یا پدری در خانه‌ای روی ابرها تصور می‌شود.
- ✓ در دوره واقعی سمبل‌ها پدیدار می‌شوند و خدا در هیأت انسانی در زندگی واقعی تصویر می‌شود.
- ✓ به نظر هارمز، رشد دینی کودک بسیار کندتر از رشد او در زمینه‌های تجربی است.

رونالد گلدمن در دهه ۱۹۶۰ تحقیقات وسیعی را درباره رشد تفکر دینی کودکان و تناسب مواد آموزشی دینی با ظرفیت‌های روان‌شناختی دانش‌آموزان آغاز کرد و نتایج آن را در دو اثر «تفکر دینی از کودکی تا بلوغ» (۱۹۶۴) و «آمادگی برای دین» (۱۹۶۵) منتشر کرد.

محرك اصلی تحقیقات گلدمن، نگرانی از میزان موفقیت آموزش دینی و اشتباهات بزرگ کودکان در تعبیر شنیده‌هایشان بود. مشکل اصلی این است که کودکان واژه‌ها و داستان‌های دینی را بر اساس تجربیات محدود و شخصی خودشان معنا می‌کنند که گاهی منجر به سوءفهم‌های عمیق و ماندگار می‌شود.

گلدمن برای بررسی انطباق مراحل تفکر پیاژه با حوزه تفکر دینی، داستان‌هایی از زندگی حضرت موسی و عیسی (ع) برای کودکان تعریف می‌کرد و درباره آن‌ها سؤال می‌پرسید؛ مانند وحی به موسی در وادی مقدس، بوته‌ای که آتش گرفته بود ولی نمی‌سوخت و شکافته شدن دریا.

گلدمن وجود سه مرحله تفکر پیاژه را در سیر تکامل تفکر دینی تأیید کرد، اما با دو تفاوت:

- ۱. مرحله عملیات عینی مدت زمان بیشتری (تا حدود سن عقلی ۱۳ یا ۱۴ سالگی) به طول می‌انجامد.
- ۲. بین تفکر شهودی و عملیات عینی و نیز بین عملیات عینی و تفکر صوری، دوره‌هایی واسطه وجود دارد که چون با دوره‌های اصلی تداخل دارند، به خوبی قابل تعریف نیستند.

گلدمن با در نظر گرفتن محدودیت‌های زبانی و تجربی کودکان، رشد تفکر دینی را به پنج مرحله تقسیم کرد:

به خاطر بسپارید پنج مرحله تفکر دینی گلدمن (سن عقلی)

ماقبل تفکر مذهبی (تا ۷ و ۸) ناقص اول (۷ تا ۹) ناقص دوم (۹ تا ۱۱) اول شخصی (۱۱ تا ۱۳) دوم شخصی (۱۳ به بعد)

- ۱. دوره ماقبل تفکر مذهبی (تا ۷ و ۸ سالگی)
- ۲. دوره تفکر مذهبی ناقص اول (۷ تا ۹ سالگی)
- ۳. دوره تفکر مذهبی ناقص دوم (۹ تا ۱۱ سالگی)
- ۴. دوره اول تفکر مذهبی شخصی (۱۱ تا ۱۳ سالگی)
- ۵. دوره دوم تفکر مذهبی شخصی (۱۳ سالگی به بعد)

نکته: سن‌های این مراحل «سن عقلی» اند، نه سن تقویمی؛ گلدمن آن‌ها را تقریبی می‌داند و معتقد است با پرهیز از مواد آموزشی نابه‌هنگام و برنامه‌ای برای بسط تفکر دینی، ممکن است پایین‌تر بیایند.

گلدمن این پنج مرحله را در سه دوره اصلی مبتنی بر نظریه پیاژه خلاصه کرد:

- تفکر مذهبی شهودی (تا ۷ و ۸ سالگی): معادل تفکر پیش‌عملیاتی شهودی
- تفکر مذهبی عینی (۷-۸ تا ۱۳-۱۴ سالگی): معادل تفکر عملیات عینی
- تفکر مذهبی انتزاعی (۱۳-۱۴ سالگی به بعد): معادل تفکر عملیات صوری

دو دوره واسطه هم «تفکر مذهبی واسطه‌ای شهودی-عینی» و «تفکر مذهبی واسطه‌ای عینی-انتزاعی» نام دارند؛ دوره ناقص اول واسطه شهودی و عینی، و دوره اول تفکر شخصی واسطه عینی و انتزاعی است.

صاحب نظر	مرحله اول	مرحله دوم	مرحله سوم
پیاژه	ساخته پنداری اساطیری (۴ تا ۷ سال)	ساخته پنداری فنی (۷ تا ۱۰ سال)	ناساخته پنداری (پس از ۱۰ سالگی)
هارمز	دینی داستانهای پریان (۳ تا ۶ سال)	واقعی (۷ تا ۱۲ سال)	فردی (۱۲ سال به بعد)
گلدمن (سه دوره اصلی)	تفکر مذهبی شهودی (۷ تا ۸ سالگی)	تفکر مذهبی عینی (۷-۸ تا ۱۳-۱۴ سالگی)	تفکر مذهبی انتزاعی (۱۳-۱۴ سالگی به بعد)

الف) دوره ماقبل تفکر مذهبی (تا ۷ و ۸ سالگی)

تفکر دینی کودک در این دوره (تفکر شهودی یا پیش عملیاتی) دو ویژگی عمده دارد: ۱. خودمحوری (داوری صرفاً از نقطه نظر خود) ۲. تک‌کانونی بودن (جدا کردن یک جنبه از حادثه، نه لزوماً جنبه مهم آن، و تعمیم آن). در این دوره، کودکان بسیاری از واژه‌های مذهبی را به کار می‌برند اما معنی آن را در نمی‌یابند و این امر ممکن است مربی را به خطا بیندازد.

ب) دوره تفکر مذهبی ناقص اول (۷ تا ۹ سالگی)

این دوره واسطه است: کودک برای خروج از محدودیت‌های تفکر شهودی تلاش می‌کند و تفکرش کمتر تک‌کانونی است؛ هنوز خودمحور است ولی دامنه خودمحوری بسیار کاهش یافته. با این حال در به کارگیری تفکر عینی ناموفق است و در مرتبط ساختن ابعاد مختلف یک رویداد دچار اشتباه می‌شود.

در این دوره، کودک تصورات مذهبی انتزاعی را به معنای تحت‌اللفظی و تجسم یافته درک می‌کند.

ج) دوره تفکر مذهبی ناقص دوم (۹ تا ۱۱ سالگی)

گلدمن این مرحله را «تفکر مذهبی عینی» می‌نامد: تفکر عملیاتی عینی حاکم است. منطق استقرایی و قیاسی با موفقیت به کار گرفته می‌شود، اما حوزه آن به موقعیت‌های عینی و اطلاعات محسوس محدود است و تعمیم از یک موضوع عینی به موضوع عینی دیگر وجود ندارد.

در این دوره، کودک مسائل و داستان‌های دینی را منحصراً با عنایت به تجارب شخصی خودش و به طور ساده قضاوت می‌کند (مثال: مقدس بودن زمین به خاطر تماس فیزیکی با خدا).

د) دوره اول تفکر مذهبی شخصی (۱۱ تا ۱۳ سالگی)

این دوره واسطه و حرکت از تفکر عینی به سوی تفکر انتزاعی است. کودک از خیال‌پردازی دوری می‌کند اما هنوز به منطق واقعی دست نیافته است؛ تلاش برای قیاس منطقی و خروج از تفاسیر مادی دیده می‌شود، ولی عناصر عینی هنوز این حرکت را مختل می‌کنند.

ه) دوره دوم تفکر مذهبی شخصی (۱۳ سالگی به بعد)

تفکر به صورت فرضیه‌ای و قیاسی و بدون ممانعت عناصر عینی انجام می‌گیرد. تفکر در شکل سمبلیک یا انتزاعی میسر می‌شود. در این دوره، نوجوان می‌تواند بین توضیحات طبیعی و فوق طبیعی برای یک پدیده دینی تمایز قائل شود یا ترکیبی از آن دو را ارائه دهد.

تأخیر رشد تفکر دینی

ورود به دوره تفکر انتزاعی در حوزه دین، دیرتر از ورود به این دوره در حوزه دنیای فیزیکی رخ می‌دهد: در تفکر دینی میان سن عقلی ۱۳/۵ تا ۱۴/۲، در حالی که پژوهش‌های پیازه درباره دنیای فیزیکی آن را بسیار زودتر نشان می‌دهد.

به خاطر بسپارید ورود به تفکر انتزاعی دینی

سن عقلی ۱۳/۵ تا ۱۴/۲

دلایل تأخیر رشد تفکر دینی: ۱. تفکر دینی نیازمند غنی شدن تجربه‌های زندگی برای درک قیاس‌ها و استعاره‌های داستان‌های دینی است. ۲. اختلال فکری ناشی از آموزش ضعیف یا بی‌موقع (ارائه اطلاعات فراتر از درک کودک) او را مدتی طولانی در تفکر عینی متوقف می‌کند.

تأثیر تفاوت‌های فردی

تفاوت‌های فردی در تفکر دینی دو گونه‌اند: ۱. تفاوت در سرعت رشد (که به سن عقلی و تجارب مذهبی فرد بستگی دارد) ۲. تفاوت در سطوح پاسخ‌ها (یک کودک ممکن است در برابر مسائل مختلف، سطوح متفاوتی از تفکر را نشان دهد). سن عقلی به تنهایی تعیین‌کننده سطح تفکر دینی نیست و تجارب مذهبی (ارتباط با مکان‌های مذهبی، عادات والدین و...) عامل مؤثری محسوب می‌شود.

تفکر منطقی و تفکر دینی

ارتباط تفکر منطقی و دینی: تفکر دینی همان روش‌هایی را به کار می‌گیرد که در سایر زمینه‌ها استفاده می‌شود و این، ارتباط نزدیک تفکر منطقی و دینی را تأیید می‌کند.

برداشت‌ها و نظرات دینی کودکان به دلیل محدودیت‌های فکری‌شان، محدود و کودکانه خواهد بود و این تفکر خام تا دوران نوجوانی (سیزده سالگی به بعد) ادامه دارد.

توصیه تربیتی نهایی: باید طرح بسیاری از مسائل انتزاعی دینی را تا دوره تفکر عملیات صوری به تأخیر انداخت تا از اتلاف نیرو و تثبیت تفکر خام جلوگیری شود.

البته با تدریس بهتر، مرز سن عقلی سیزده و چهارده میان تفکر عینی و انتزاعی پایین‌تر می‌آید. چنین تدریسی از طرح عقاید بسیار دشوار پرهیز می‌کند، اجازه می‌دهد دین کودک کودکانه بماند و او را برای نگرش نقادانه‌تر و عقلانی‌تر در بلوغ آماده می‌کند.

یک پژوهشگر ایرانی (عزت خادمی) در پژوهش «درک کودکان دبستانی از مفاهیم دینی» با همان روش گلدمن نشان داد که کودکان ایرانی نیز همان مراحل گلدمن را در سیر تفکر مذهبی خود طی می‌کنند؛ این یافته بر قابلیت اتکای نظریه گلدمن در آموزش دینی کودکان ایرانی صحه می‌گذارد.

★ نکات مهم این مبحث

- ✓ گلدمن سه مرحله پیازه را در تفکر دینی تأیید کرد، اما مرحله عینی را تا سن عقلی ۱۳ یا ۱۴ ادامه‌دار دانست.
- ✓ گلدمن رشد تفکر دینی را پنج مرحله می‌داند که در سه دوره اصلی شهودی، عینی و انتزاعی خلاصه می‌شود.
- ✓ دو ویژگی دوره ماقبل تفکر مذهبی: خودمحوری و تک‌کانونی بودن.
- ✓ ورود به تفکر انتزاعی دینی میان سن عقلی ۱۳/۵ تا ۱۴/۲ و دیرتر از حوزه فیزیکی رخ می‌دهد.
- ✓ طرح بسیاری از مسائل انتزاعی دینی را باید تا دوره تفکر عملیات صوری به تأخیر انداخت.

پایان نمونه رایگان

بقیه اش در فایل کامل است

در این نمونه ۶ صفحه از ۱۳۹۷ صفحه بسته را دیدید.

۴۲۸

کادر تعریف، عدد و دام تستی

۱۰۶

اصل سؤال از ۹ آزمون ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۴

۳۳۰۶

تست با پاسخ تشریحی

۱۳۹۷

صفحه در سه جلد

بسته کامل، جلد به جلد

جلد	عنوان	فصل	تست	صفحه
جلد اول	روانشناسی رشد	۱۶	۱۵۲۲	۶۸۶
جلد دوم	رشد دینی	۵	۳۸۱	۱۷۷
جلد سوم	اختلالات یادگیری	۱۳	۱۴۰۳	۵۳۴
	جمع	۳۴	۳۳۰۶	۱۳۹۷

✓ جدول بودجه بندی اختصاصی بژیک (از هر فصل در هر آزمون چند سؤال آمده) فقط داخل فایل کامل است و در نمونه ها نیامده.

✓ زیر پاسخ هر تست نوشته شده مطلبش در کدام صفحه درسنامه است.

✓ هر جلد یک آزمون جامع ۱۵ سؤالی با سؤال های دیده نشده دارد؛ ویرایش های بعدی برای خریداران رایگان است.

دانلود فایل کامل pdf از بژیک

دانلود بسته استخدامی روانشناسی رشد و اختلالات یادگیری و تربیتی 1405

bzhik.ir

